

ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN SİYASETİ

Erkin ALPTEKİN

Giriş :

Bugün Batıda «Xinjiang Uygur Otonom Bölgesi» olarak bilinen ülkenin tarihi adı Doğu Türkistan'dır. Türklerin ana yurdu olan «Büyük Türkistan»ın doğusunun 1876 da Mançur - Çin, batısının 1865 den itibaren Çar Rusyası istilâsına maruz kalmasından sonra «Doğu Türkistan» ve «Batı Türkistan» olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. «Batı Türkistan» bilâhare, «Kazakistan», «Özbekistan», «Kırgızistan», «Türkmenistan» ve «Tajikistan» olmak üzere beş cumhuriyete bölünmüştür.

«Türk» ve «istan» sözlerinin birleşmesinden meydana gelen «Türkistan» adı aynı soya mensup ve aynı dili konuşan toplulukların yaşadığı ülke anlamına gelmektedir.

Doğu Türkistan'ın Yüzölçümü :

Yüzölçümü 1.828,418 kilometre kare olan Doğu Türkistan, Kuzey yarım küresinde 34 - 40. enlemler, 74 - 94 boylamlar arasında olup, sınırlarını, batıda ve kuzeyde Sovyetler Birliği, güneyde Hindistan, Pakistan ve Afganistan; doğuda ise Çin teşkil eder. Doğu Türkistan; Tibet, İç Moğolistan ve Mançurya dahil Çin toprağının 1/5 ni teşkil eder.

Ekonomi :

Doğu Türkistan uranyum, platin, gümüş, demir, kurşun, bakır, kürt, kalay, mika, zümrüt, kömür ve petrol gibi yeraltı servetlerince zengin bir ülkedir.

Jeologların ifadelerine göre, Doğu Türkistan'daki kömür yatakları dünya ihtiyacını 60 sene karşılayacak kapasitededir¹.

Halkın % 70'i çiftçi olan Doğu Türkistan'ın ekili sahalarının miktarı 3.704.000.000 hektar olup², bu sahanın % 90'nı sulanabilmektedir.

Doğu Türkistan'daki küçükbaş ve büyükbaş hayvanların sayıları 30 milyon dolayındadır³.

Ulaşım :

Doğu Türkistan Asya kıtasının, kalbi ve mihveri sayılmakta olup, geçmişte Doğu Türkistan'a hakim olan devletler bütün Asyaya hükmetmiştir⁴.

Tarih boyunca Çinden ve Moğolistan'dan Batıya doğru yapılan bütün yayılma hareketleri Doğu Türkistan üzerinden olmuş ve bu ülke, tarihte siyasi, askeri ve ekonomik faaliyetlerin üssü ve ikmal merkezi olarak kullanılmıştır.

Nitekim, Rus Çarı Deli Petro'nun «Türkistan'a hakim olan Asyaya hakim olur» şeklindeki sözünü burada hatırlatmak da fayda vardır. Rus Çarı Deli Petro'nun sözünü etmiş olduğu bu «Büyük Türkistan'ın» doğusu bugün Çin idaresi altındadır.

Tarih boyunca Batı ile Doğuyu birbirine bağlayan tarihi «İpek Yolu» da Doğu Türkistan üzerinden geçmekteydi. Pakistan'ı Doğu Türkistan üzerinden Çin'e bağlayan 900 kilometrelik «Karakurum» kara yolunun açılmasıyla Çin'liler Çar Rusya'sı ve bilâhare Sovyetler Birliğinin «sıcak denizlere inme» hülyasını gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Böylece Çin'den 48 saat gibi kısa bir zamanda Karaçi'ye ve buradan da Orta Doğu, Afrika, ve Avrupa'ya kolayca ulaşılabilir. Bugün Doğu Türkistan'da 24.000 kilometrelik kara yolu şebekesi döşenmiş olup, bunun 6000 kilometrelik sahası asfaltlanmıştır.

Bunun dışında Çin'in Lançu şehrini Urumçi'ye bağlayan 2350 kilometre uzunluğundaki bir demir yolu da mevcuttur. Şimdi bu demir yolunu Kaşgara bağlamak için hummalı çalışmalar yapılmaktadır.

Urumçi'den Doğu Türkistan'ın İli, Kaşgar, Kuçar, Aksu, Hoten gibi şehirlerine muntazaman uçak seferleri yapılmaktadır.

(1) U.S. News And World Report 8.3.1982.

(2) a.g.e.

(3) a.g.e.

(4) Niñ An; «Sinkiangın İçyüzü» Hong Kong 1952.

Nüfus :

Doğu Türkistan'ın nüfusu meselesinde birbirini tutmayan rakamlar verilmektedir. Son tahminlere göre, Doğu Türkistan'ın bugünkü nüfusu 13 milyondan biraz fazladır⁵. Uygur Türkleri 5 milyon 800 bin, Kazak Türkleri 800 bin, diğer Türk boyları 90 bin, Moğollar 100 bin, Mançurlar 70 bin, Tungan (Çinli Müslüman) 100 bin ve geriye kalan nüfusu Çinliler teşkil etmektedir⁶.

1949 dan önce Doğu Türkistan'da sadece 200 bin Çinli bulunmaktaydı. Şimdi ise 5 milyondan fazladır.

Eğitim :

Doğu Türkistan'da I üniversite, 12 yüksek okul, 800 ortaokul, 14 bin ilkokul bulunmaktadır. 10 fakülteli Urumçi Üniversitesinin 1979 - 1980 deki toplam öğrenci sayısı 3114 olup, bunların 1727'sini yerli halk teşkil etmekte idi.

Doğu Türkistan'da Çinliler için Çince eğitim yapan okullar varsa da, bu okullarda Uygurca öğrenimi mecburi değildir. Ama Uygurca eğitim yapan okullarda Çince mecburidir.

Din :

Doğu Türkistan'da Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar ve Tajik olarak sınıflandırılan boyların hepsi Müslümandır. Bu boylar İslamiyetten önce çeşitli dinlere inanmışlarsa da, M.S. 934 den itibaren İslam dinini kabul etmeye başlamışlardır.

Siyasî Tarih :

Doğu Türkistan, M.Ö. 210 dan itibaren Ortasyada kurulan Hun, Tabgaç, Göktürk, Uygur, Kırgız, Türkiç, Karluk, Karahani gibi Türk devletlerinin içinde bulunmuştur.

Fakat Çinliler, bu Türk devletlerinin zaman zaman zayıflamalarından istifade ederek M.Ö. 104, 59; M.S. 73, 448, 657, 744 ve 1759 senelerinin

(5) *Beijing Review* 8. Kasım. 1982.

(6) *U.S. News And World Report* 8.3.1982.

de Doğu Türkistan'ı istila etmeye çalışmışlarsa da, 1876'ya kadar bu emellerine nail olamamışlardır⁷.

1911'de Çinliler, Mançur - Çin hanedanlığına son vererek, yerine Milliyetçi Çin idaresini kurduktan sonra da, Doğu Türkistan Çin sömürgesi olarak kalmıştır.

1949 da Milliyetçi Çin'in, idarecilerinin Çin Komünistlerine mağlup olup Taiwan'a kaçmalarından sonra, Doğu Türkistan bu sefer Çin Halk Cumhuriyeti idaresi altına alınmıştır.

Ayaklanmalar :

Tarihçiler, Doğu Türkistan halkının tekrar hür yaşayabilmek için 1759'dan bu yana tam 42 defa ayaklanmış olduklarını belirtmektedirler⁸.

Bu ayaklanmalardan sonra Doğu Türkistan halkı 1863, 1933 ve 1944 de olmak üzere üç defa istiklallerini ilân etmişlerse de, bu devletlerin ömürleri çok kısa olmuştur.

Feodal Çin'in Doğu Türkistan Siyaseti :

Biri «Feodal», ikincisi «Reaksiyoner» ve üçüncüsü «Devrimci» isimleriyle maruf iseler de, Mançur - Çin, Milliyetçi Çin ve Komünist Çin'in, Doğu Türkistan Türk Müslümanlarına karşı yürütmüş olduğu siyaset az bir farkla aynı olmuştur.

Bu siyasetin temeli üç ana prensibe yani «parçala ve idare et», «eritme» ve «Da Han Cui» yani «Büyük bir Çin milleti yaratma» ya dayanmaktadır.

Doğu Türkistan'da bu siyasetin ilk uygulayıcıları istilâ kuvvetlerinin başkomutanı Zo Zung Tang, ilk Genel Vali Liu Çing Tang ve bilahare onun yerine geçen Yüan Da Hua olmuştur.

Bu üç Mançur - Çin yöneticinin Doğu Türkistan'daki icraatlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a — Doğu Türkistan'a «Yeni Toprak» anlamına gelen «Xinjiang» ismi verilerek 18 Kasım 1884 de Çin toprakları içine ilhak edilmiştir⁹.

b — Doğu Türkistan dört idarî bölgeye ayrılmıştır.

c — «İsyankâr»¹⁰ olarak telakki edilen Uygur Türk Müslümanla-

(7) M.E. Buğra «*Eastern Turkistans Struggle For Freedom and Chinese Policy*» İstanbul 1954.

(8) M.E. Buğra *a.g.e.*

(9) Owen Lattimore «*Pivot of Asia*» 1950 s. 50.

(10) *a.g.e.* s. 50.

rının savaşçılık kabiliyetini yok etmek, sindirebilmek ve gururunu kırabilmek için hususi bir siyaset yürütülmüştür.

d — Uygur Türk Müslümanlarıyla, Kazak Türk Müslümanlarını; Uygur Türk Müslümanlarıyla «Hüi» tabir edilen Çinli Müslümanları; Kazak Türk Müslümanlarıyla Kalmık ve Moğolları birbirine düşman edebilmek için onların arasına nifak tohumları ekilmiştir.

e — Doğu Türkistan'daki bütün şehir, Kaza ve Nahiyelerin isimleri Çince adlarla değiştirilmiş olup, değiştirilen isimlerin bir kaçı şöyledir:

Türkçe	Çince
Urumçi	Tihua
Kumul	Hami
Gulca	İning
Yarkent	Soçe
Kaşgar	Kaşi (Sule)
Hoten	Hetien
Çöğçek	Daçeng
Çerçen	Çimo

f — Doğu Türkistan'ı tam manasiyle bir Çin eyaleti haline getirebilmek için Çinin Hunan, Yunan, Kansu gibi eyaletlerinden Çinli mülteciler getirilmeye başlanmıştır.

Aslında, Doğu Türkistan'a Çinli mülteci getirme işlemi I. Mançur - Çin istilasından sonra başlatılmış bulunuyordu. Mançur - Çin İmparatoru 1776 da yayınlamış olduğu bir fermanla Çinlilerin diledikleri takdirde Doğu Türkistan'a gidip yerleşebileceğini bildirmişti¹¹.

g — Doğu Türkistan Türk Müslümanları Çinlilerle evlenmeye, Çin kifayeti girmeye, Çinli memurlara saygı göstermeye, Çinli memurlara rastladıkları zaman diz çöküp selam vermeye zorlanmışlardır.

h — Çin memurlarına istedikleri zaman Doğu Türkistan Türk Müslümanlarını tutuklama, cezalandırma ve hatta ölüm cezasına çarptırma yetkileri verilmiştir.

i — Doğu Türkistan Türk Müslümanlarına bu tutuklama cezalandırma ve idam hükümlerine karşı itiraz etme hakkı kaldırılmış, aksine Çinli memurları üst makamlara şikayet eden Doğu Türkistan Türk Müslümanları ağır cezalara çarptırılmışlardır.

Feodal Çin'in bu siyasetine karşı koyan 1 milyondan fazla Doğu

(11) Wang Hsen Chien «Collection of State Papers» İmparatorluk Fermanı 1776.

Türkistan'lı katledilmiş¹², bir o kadar Doğu Türkistan'lı Çinlilerin intikam almasından çekinerek komşu ülkelere sığınmış¹³, 200 bin Doğu Türkistan'lı da zincirlere vurularak, Ortaasyayı kontrol etmek için gönderilen 100 bin Çin askerinin işesini temin etmek için tarlalarda çalıştırılmak üzere Doğu Türkistan'ın İli vadisine sürülmüştür¹⁴.

Milliyetçi Çin'in Doğu Türkistan Siyaseti :

1911 de Feodal Çin idaresine son verilerek yerine Milliyetçi Çin idaresi kurulmuştur.

Milliyetçi Çinin kurucusu Dr. Sun Yat Sın Komintang Partisinin 1924'deki I. Kurultayında hazırlamış olduğu «Millî Kalkınma Programının» 4. maddesinde Çinde Türklerin mevcut olduğunu, bunların Doğu Türkistan'ın yerli halkı olduğunu, bunların hepsinin Müslüman olduğunu ve onlara kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkının verilmesi gerektiğini benimseyip kabul etmiştir¹⁵.

Ne var ki, Dr. Sun Yat Sın'ın ölümünden sonra iktidarı ellerine alan Çiang Kay Şek ve onun taraftarları, Komintang Partisinin I. Kurultayında kabul edilen bu kararı hasır altı etmekle kalmayıp, Doğu Türkistan halkını «parçalamak», «eritmek» ve böylece «Büyük bir Çin milleti yaratmak» için siyaset yürütmüşlerdir.

Milliyetçi Çin devresinin en büyük tarihçilerinden biri olan Prof. Li Dung Fang, «Da Han Cu-i» yani «Büyük bir Çin milleti» teorisini icad etmiştir. Prof. Li Dung Fangın bu teorisine göre, Çin sınırları içindeki bütün milletler (Çinliler, Türkler, Moğollar Tibetliler vs.) «Büyük bir Çin milletinden türemiştir». Dolaysıyla bu milletlerin tekrar «Büyük bir Çin milletinin ühdesinde birleştirilmesi» gerekmektedir. Prof. Li Dung Fang, Doğu Türkistan'ın yerli halkı olan Uygur Türk Müslümanlarının Hunlardan türediğini, Hunların ise «eski Çinlilerden» türediğini, bunun için de Uygur Türk Müslümanlarıyla aynı «ırka» mensup olduğunu ileri sürmüştür¹⁶.

(12) Peter Fleming «*News from Tartary*» London 1936 s. 247; Ayrıca bkz. Mehmet Atif «*Kaşgar Tarihi*» İstanbul s. 209 - 210; Prof. Wolfram Eberhard «*Çin Tarihi*» Ankara 1947 s. 322 - 324.

(13) İshakov «*Kommunizim Tuđi*» 12.2.1970.

(14) A.g.e.

(15) Owen lattimore a.g.e. c. 55.

(16) Prof. Li Dung Fang «İs Sinkiang People Turki?» *Altay Journal*, Chungking 25.4.1945.

Çiang Kay Şek ve onun taraftarları Prof. Li Dung Fangın bu teorisinin bir numaralı savunucusu olmuştur.

Nitekim Çiang Kay Şek, «Çinin Mukedderatı» (Chinas Destiny) adlı eserinde, Çindeki milletlerin bir tek «cunghua» (Çin) milletinden türemiş olduğunu, bu milletin bir tek «ırktan» türediğini, bu bir ırktan türeyen milletlerin birbirlerinden sadece ufak itiyadlar, örf - adetler, dini itikadlar ve coğrafik bölgelerle ayırd edildiklerini, bunların «kan» ve «ırk» bakımından bir farklılık taşımadıklarını, bunun için de Çin'deki bu «ırkların» sadece bir milleti değil aynı zamanda bir «ırkı» da temsil ettiklerini belirtmiştir¹⁷.

Milliyetçi Çin, idarecileri komünistlere mağlup olup Taiwana sığındıktan sonra da, bu görüşü asla değiştirmemişlerdir¹⁸.

Eğer Yang Zin Şin (1911 - 1928), Cin Şu Rin (1928 - 1933), Şing Şi Sey (1933 - 1944), U Cung Şi (1944 - 1946) ve Cang Ci Cung (1946 - 1947) gibi Çinli Genel Valilerin Doğu Türkistan'daki siyaseti gözden geçirecek olursa, bu siyasetin Çiang Kay Şek'in ileri sürmüş olduğu görüşlere tamamen uygun olduğu görülecektir.

Çiang Kay Şek döneminin bu «parçalama», «eritme» ve «büyük bir Çin milletinin uhdesinde birleştirme» siyasetine karşı çıkan 300 bin Doğu Türkistan'lı imha edilmiştir¹⁹.

Komünist Çin'in Doğu Türkistan Siyaseti :

Mao Çin Komünistlerinin 1945 deki 6. Kurultayında, Milliyetçi Çinin, Çin'deki azınlık milletlere karşı yürütmüş olduğu insanlık dışı siyasetini eleştirerek, eğer komünistler Çin'de iktidarı ellerine alacak olurlarsa, Moğol, Tibet ve Doğu Türkistan halkına kendi kaderini kendilerinin tayin etme hakkının verileceğini, isterse Çin camiasından ayrılıp çıkabileceklerini, istemezlerse Çin Halk Cumhuriyeti dahilinde federatif cumhuriyet kurma hakkının kendilerine tanınacağını ilân etmiştir²⁰.

Ne var ki, Mao, Çin'de iktidarı eline aldıktan sonra, daha önce vermiş olduğu bu sözleri tamamen inkar etmiştir.

Bunun üzerine Doğu Türkistan halkı, hiç olmazsa, federatif cumhuriyet sözünün yerine getirilmesini talep etmiştir. Ama, Mao, Doğu

(17) Chiang Kai shek «Chinas Destiny» New York 1947 s. 3.

(18) M.E. Buğra a.g.e.

(19) Shen shi tsey «Şing Şi Seyin Cinayetleri» Ürümçi 1945.

(20) East Turkic Review No: 4, 1960 s. 4.

Türkistan halkının bu talebini «tarih ve sosyalizm düşmanlığı» diye reddetmiştir. Mao'nun fikrine göre, Doğu Türkistan Çinin ayrılmaz bir parçası olarak gelmiştir. Çin «kurtuluşundan» önceki devirlerde de bir bütünlük arzlemektedir. Bunun için şimdi Çini «federatif cumhuriyetler» diye bölmenin âlemi yoktur.

Mao'nun bu ketûm tutumu üzerine Doğu Türkistan halkı Feodal Çin devrinde verilen «Şincang» isminin değiştirilmesini, bunun yerine ülkenin tarihi adı olan «Doğu Türkistan» isminin verilmesini, şayet bu talep de kabul edilmediği takdirde en azından «Uyguristan» isminin verilmesini talep etmişlerdir.

Ama, Mao, Doğu Türkistan halkının bu talebini de kabul etmeyecek, Rus'ların daha önce Sovyetler Birliğindeki tatbikatına uygun olarak, Doğu Türkistan'da ne kadar halk varsa hepsine birer «otonom» bölge teşkiline karar vermiştir.

1 Ekim 1955 de ise Doğu Türkistan'ın tümüne «Şincang Uygur Otonom Bölgesi» anlamına gelen «Şincang Vey Vu Er Zi Zıçu» adı verilmiştir.

Böylece Mao, bir taraftan «Çin ezeldenberi bir bütünlük arz ediyordu, şimdi Çini federatif cumhuriyetlere bölmenin ne âlemi var» diye daha önce vermiş olduğu sözü inkar ederek, Çin'in bütünlüğünü savunurken; diğer taraftan tarih boyunca bir bütünlük arz eden Doğu Türkistan halkını Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Tajik, Sibo, Solon, Mançur, Hui (Çinli Müslüman), Moğol, Kalmık vs. gibi gruplara bölerek, onları «parçalamak», «eritmek» ve «büyük bir Çin milletinin uhdesinde birleştirmek» için Milliyetçi Çin'in daha önceki siyasetine uygun bir yol takib etmiştir.

Doğu Türkistan Komünist Partisinin yayın organı olan «Şincang Ribao» gazetesi 14 Aralık 1960 tarihli sayısında yukarıdaki sözleri teyid eder mahiyette şunları yazmaktadır:

«Çin Halk Cumhuriyeti'nde genel nüfusun % 94'ünü Çinliler teşkil eder. Biz Çin'deki milletlerin kaynaştırılmasına taraftarız. Bunu sağlayabilmek için bir milleti esas almak gerek. Bu millet de Çin milletidir. Azınlık milletlerle Çinliler arasındaki evlenmeleri daha da sıkılaştırmak lazım. Buna kimsenin mani olmaya çalışmaması gerek. Zaten kimse de buna mani olamaz.»

Mao'un kültür siyaseti de Doğu Türkistan halkını eritmeyi hedef almaktaydı.

Mao, Doğu Türkistan halkının yazı dilinin siyasî, askerî, teknik ve idari terimler için kifayet etmediğini ileri sürürerek, yerli halkın 1000 seneden beri kullana geldiği Arap alfabesini yasaklayarak, bunun yeri-

ne Çin fonetiğine uygun olarak hazırlanan Latin alfabesini ihdas etmiştir. Maksat, Doğu Türkistan halkının dilini tamamen Çinlileştirmekten ibaret idi.

Nitekim Çin Komünist Partisinin yayın organı Rin Min Ribao gazetesi 15 Şubat 1958 tarihli sayısında şöyle demektedir:

«Çinliler ile azınlık milletlerin kaynaştırılmasında Çin dilinin fonetiğine uygun olarak hazırlanan Latin alfabesinin çok büyük yararı vardır. Latin alfabesine karşı çıkmak, Çin'deki milletlerin kaynaştırılmasına, sosyalizmin ve komünizmin kurulmasına karşı çıkmak demektir.»

Bu görüşe uygun olarak; Mao, Doğu Türkistan halkının dilini sistematik olarak Çinlileştirmeye çalışmıştır. Eğer dikkatli bir tedkikten geçirilecek olursa 1965'den sonra Doğu Türkistan'da Türk Uygur lehçesinin ne şekilde Çinlileştirilmeye çalışıldığı bariz bir şekilde görülecektir.

Bir kaç örnek vermek gerekirse; Çinliler, Uygur Türk lehçesini «merkez» kelimesi yerine «zhong», «menfaatperest» yerine «ji hui zhu yi», «reis» yerine «zhuşi», «duvar gazetesi» yerine «dazibao», «yüksek okul» yerine «daşı», «dershane» yerine «jiao şi», «akan su» yerine «zilaysuy», «aklamak» yerine «pinfen», «karalamak» yerine «pifang», «mahkeme» yerine «fayüen», vs. gibi Çince kelimelerle doldürmüştür.

Doğu Türkistan Uygur Türk lehçesine girmiş «telefon», «komite», «dogma», «televizyon», «dialektik», «doktrin», «müze», «telegram» vs. gibi bir kısım uluslararası deyimlerin yerine sırasıyla «dienhua», «yang», «jiao tiao zhu», «dienshi», «wey wu zhu», «zhu yi», «bo wuguen», «dienbao» gibi Çince terimler sokulmuştur.

Bir Doğu Türkistan'lı genç «kurtuluş ordusu» tabirini «jiefangjün», «merkez komitesi» ni «zhongyang», «profesör»ü «jiaoşoau», «komünist partisi»ni «gongçendang», «bir mevzu üzerinde çalışmak»ı «jiaogong (kıl)», «masraflarını hesapla»yı «baoşiao(kıl)», «şaka yapmak»ı «şangho(kıl)», «kimya endüstrisi» ni «huaşüe(sanaeti)», «havale vergisi» ni «huyleş(hekkı)» şeklinde öğrenmek zorunda bırakılmıştır.

Şayet bir Doğu Türkistanlı genç «dörtler çetesini eleştirelim» demek istiyorsa «sirenbangni pifang kılaylı» demektedir. Burada «ni» ekiyle «kılaylı» (edelim veya kılalım) kelimelerinin dışındaki bütün tabirler Çin'cedir(*).

Çin fonetiğine uygun Latin alfabesinin kabulünden sonra, Doğu

(*) Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz. Wolfgang Scharlipp, «Materialia Turcica» Bochum 1981.

Türkistan halkının geçmiş kültürüyle olan ilişkisini koparmak maksadıyla Arap alfabesiyle yazılmış 370 bin kıymetli eser tamamen imha edilmiştir²¹.

Mao, sosyo-ekonomik reform adı altında Doğu Türkistan halkını komünlere tıkararak, onları sürüleştirmeye, kutsal saydığı aile hayatını, milli ve dini geleneklerini tamamen yok etmeye çalışmıştır.

Mao'nun, İslam dinine karşı yürütmüş olduğu siyaset çok şiddetli olmuştur.

Doğu Türkistan'da mevcut Kuran-ı Kerim, Hadis ve diğer dini mevzulardaki kitaplar tamamen imha edilmiş; camiler kapatılarak kışla, parti binası, ahır, mezbaha olarak kullanılmış; din görevlileri tutuklanarak işkenceye tabi tutulmuş, kanalizasyon işlerinde çalıştırılmış, hatta domuz eti yemeye, domuz gütmeye ve kesmeye zorlanmışlardır²².

Mao'un İslam dinine karşı yürütmüş olduğu siyasetinin bu derece şiddetli olmasının başlıca sebebi, İslamiyetin, Doğu Türkistan Türk müslümanlarını eritme siyasetine karşı bir kalkan vazifesi görmesidir.

Bu imha siyasetine karşı çıkan 360 bin Doğu Türkistan'lı katledilmiş²³, 100 binden fazlası «denize düşen yılanı sarılır» misâli Sovyetler Birliğine sığınmış²⁴, 504.800'ü de Doğu Türkistan'daki 19 ağır çalışma kampının 10'una tıkılmıştır²⁵.

Mao'nun ölümünden sonra iktidarı ele alan yeni Çin yöneticileri bile Doğu Türkistan halkına karşı yapılan bu haksızlığı kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Meselâ Çin Komünist Partisinin yayın organı Rin Min Ribao gazetesi 27 Kasım 1978 tarihli sayısında bu konuyla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

«... Çinli olmayan azınlık milletlerin kültürleri, özellikle dil ve edebiyatı planlı bir şekilde yokedilmeye çalışılmıştır... Onların pek çok kıymetli eserleri imha edilmiş, milli oyun ve şarkıları tamamen yasaklanmıştır...»

20 Ekim 1978 tarihli Rin Min Ribao gazetesi aynı konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

(21) Yusuf Han «*Sotsiyalistik Kazakistan*» 14.1.1976.

(22) Peter Humprey «*Religion in Communist Lands*» Autum 1982.

(23) Ziya Samedi «*Kommunizim Tuđi*» 19.3.1974.

(24) *Newsday* 26.7.1982.

(25) Chen Shu Ping «*The China Communist System of Reform Through Labour*» Taipeh, Taiwan Nisan 1978.

«... Azınlık milletler, ölülerini yakıp küllerini saklamaya, domuz eti yemeye ve domuz gütmeye zorlanmışlardır. Azınlık milletler ekonomik yönden çok geri bırakılmışlardır. Kültürleri yokedilmeye çalışılmıştır. Onların hayat seviyelerini yükseltmeye ve kültürlerini canlandırmaya çalışmalıyız...»

30 Kasım 1979 tarihli Rin Min Ribao gazetesi ise aşağıdakileri belirtmektedir:

«... Dörtler Çetesi döneminde dağlar ve bağlarda müzik sesi kesilmişti. Bir çobanın dahi neşe ile dans edişini göremez olmuştuk. Atın üstünde donbra sesi duyulmaz olmuştur. Dutarlar çalınmıyordu. Uygur, Kazak, Moğol ve Tibetlilerin en beğenilen şarkıcıları «hapse mahkûm edilmişlerdir. Hatta onların bazıları öldürülmüşlerdir...»

15 Kasım 1979 tarihli Rin Min Ribao gazetesi şöyle demektedir:

«... Bugüne kadar azınlık milletlerden işçi ve teknisyen yetiştirilmemiştir. Bu yüzden endüstri sahasındaki bütün iş yerleri Çinlilerle doldurulmuş, azınlık milletlerden kimse alınamamıştır...»

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, bundan 30 küsur sene önce «kurtarma» bahanesiyle Doğu Türkistan'ı idaresi altına almaya başlayan Maocuların aradan geçen bu kadar zaman sonra Doğu Türkistan' da ortaya koymuş olduğu icraat koskoca bir sıfır olmuştur.

Doğrudur, Mao'un ölümünden sonra iktidarı ellerine alan yeni Çin yöneticileri Doğu Türkistan halkına eskisine kıyasla biraz daha fazla serbesti tanımaya başlamışlardır.

Bu serbesti daha çok ekonomi, kültür, din ve seyahat sahalarda göze çarpmaktadır.

Bir zamanlar Doğu Türkistan halkı dış ülkelerdeki yakınlarıyla mektuplaşamazdı. Dış ülkelerde akrabası bulunan Doğu Türkistan'lılara «akrabası tarafından mahsus geride bırakılan casus» gözüyle bakılırdı. İcabında bu kimseler ağır çalışma kamplarına sevk edilirdi. Bu yüzden çoğu Doğu Türkistanlılar dış ülkelerdeki akrabalarını inkar dahi etmişlerdir.

Şimdi ise, dâvet edildikleri takdirde, gidip dış ülkelerdeki akrabalarını ziyaret edebilmektedirler.

Doğu Türkistan'da kapatılan 12 bin cami onarılarak tekrar ibadete açılmıştır. Çin Hükümeti onarım masraflarını karşılamaktadır. Çoğu yerlerde halk hükümetin vereceği onarım masraflarını beklemeden boş zamanlarında onarım çalışmalarına katılmaktadır.

Kuran'ın meali Uygur Türk lehçesine tercüme edilmiştir. Geçen sene Çince tercümesi piyasaya çıkmıştır. Hadis kitapları Uygur Türk lehçesine tercüme edilmiştir. Çincesinin de yakında yayınlanacağı belirtil-

miştir. Çin Hükûmeti Kaşgar, Hoten ve Urumçi'deki medreselerin tekrar açılmasına mücadele etmiştir. 1978 Anayasasının 46. maddesinde: «Vatandaşların dine inanma, inanmama ve ateizm propagandası yapma özgürlüğü vardır» denilmekteydi. 1981 de kabul edilen yeni anayasada: «ateizm propagandası yapma özgürlüğü vardır» ibaresi bu maddeden çıkarılmıştır.

1965 de resmen kabul edilerek yürürlüğe konan Çin fonetiğine uygun Latin alfabesi kaldırılarak, Arap alfabesi ihdas edilmiştir.

1979 da Pekin'de «Ortaasya Kültürel Araştırma Cemiyeti», 1980 de «Türk Dili Araştırma Cemiyeti», yine 1980 de «Eski Türk Yazıtları Araştırma Cemiyeti» kurulmuştur.

Kültür Devrimi sırasında kapatılan «Doğu Türkistan İlimler Akademisi» genişletilerek tekrar hizmete açılmıştır.

«Millî Azınlıkları Araştırma Cemiyeti», tarafından mahiyeti bilinmemekle beraber, iki cilt Doğu Türkistan tarihi yayınlamıştır.

Urumçi Üniversitesinde Uygur Türk lehçesi, edebiyatı ve kültürünü araştırma bölümü; Kaşgar ve İldeki Pedagoji Kolejlerinde buna benzer şubeler açılmıştır.

Yakın tarihlerde Çince - Uygurca, Çince - Kazakça, Kazakça - Çince luğatları yayınlanmıştır. Uygurca - Çince luğatının da en kısa zamanda yayınlanacağı belirtilmiştir.

Kaşgarlı Mahmud'un dünyaca meşhur Divan-i Luğat-it Türk adlı eserinin I. cildi günümüzün Uygur Türk lehçesine çevrilerek yayınlanmıştır. Yusuf Has Hacibin Kutatgu Bilik günümüzün Uygur Türk lehçesine çevrilmektedir. Hotenli müzisyen İsmail Mucisinin 18. yüzyıl da kaleme almış olduğu Tarihi Muzikiyin (Müzik Tarihi) adlı eseri yeniden kaleme alınarak yayınlanmıştır. Çin'deki Türklerin tarihi de kaleme alınmakta olup, bunun yakın bir tarihte yayınlanacağı ifade edilmiştir.

1980 den itibaren «Millî Azınlıkların Dili», «Millî Azınlıkları Araştırma», «Millî Azınlıkların Bülteni», «Şincang Tarihi», «Şincang Edebiyatı», «Bulak» (suyun kaynağı) adlı Çince, Uygurca, Kazakça ve Kalmıkça dergiler yayınlanmaya başlamıştır(*) .

Yeni Çin yöneticileri, Mao devrinde arpa yemek zorunda bırakılan Doğu Türkistan halkının hayat şartlarını biraz düzeltebilmeleri için özel ticaret yapmak imkanları sağlamıştır.

Asgari ücret, 1980 den bu yana 80 Yuan (55 dolar) a çıkarılmıştır.

(*) Tafsîlâtlı bilgi için bkz. «Central Asian Survey» sayı I, Temmuz 1982.

Mao devrinde ücretler tamamen dondurulmuştu. Şimdi, daha çok çalışan daha çok kazanır» prensibi benimsenmeye başlanmıştır.

Tarihin kaydetmediği korkunç bir sürüleştirme mekanizması olan komünler kaldırılmaya²⁶, kollektif tarımcılık yerine ferdi tarımcılığa önem verilmeye²⁷, çiftçiler ürettiğini makul bir fiyatla devlete satabilecek duruma getirilmeye başlanmıştır²⁸.

Ama yeni Çin yöneticilerinin tanımaya başladığı bu serbesti Doğu Türkistan halkını henüz tatmin etmemiş olacak ki, 1979'dan bu yana Doğu Türkistan'ın çeşitli şehirlerinde silahlı kargaşalıklar patlak vermeye devam etmektedir²⁹.

Bu kargaşalıklar Doğu Türkistan'daki Çinli ve Uygur yöneticiler arasında da anlaşmazlıkların çıkmasına yolaçmıştır. Anlaşmazlıkların büyümesi üzerine Ağustos 1981 de Çinin kudretli adamı kabul edilen Deng Xiaoping Doğu Türkistan'a gitmek, uzlaştırıcı rolü oynamak, Doğu Türkistan Komünist Partisi Başkanı Wang Fengi görevinden alarak onun yerine Wang Enmaou getirmek zorunda kalmıştır.

Doğu Türkistan'da patlak veren bu silahlı kargaşalıkların temelinde siyasi hak talebi yatmaktadır.

Doğu Türkistan halkı, geniş anlamda muhtariyet verilmesini talep etmektedir. Gerçi Doğu Türkistan'a «Şincang Uygur OTONOM Bölgesi» deniliyorsa da, Doğu Türkistan halkı kendi kendini idare etmek hakkından mahrum tutulmaktadır. Bütün dizginler Çinlilerin elinde olup, ülkedeki önemli koltukların % 90 nını Çinliler işgal etmektedir³⁰.

Doğu Türkistan halkının bu arzusu, ağızdan ağıza dolaşan şiirlerine bile yansımış durumdadır. Meselâ bu arzusunu şu şiirler dile getirmektedir:

Uygur Türk Lehçesi

Ötonom bölge demek ile	Aftonom digen bilen
Uyguristan olamadı	Uygırstan bolalmidi
Ah bu benim zavallı halkım	Ah bu mening biçare halkim
Türk Eli olamadı.	Türk Eli bolalmidi

Bu mısralardan, Doğu Türkistan halkının «Şincang» ismine karşı

(26) *London Times* 18.3.1982.

(27) *Daily Telegraph* 20.4.1982.

(28) *Financial Times* 5.4.1982.

(29) Reuter 13.4.1982; Washington Post 11.9.1981; Tages Spiegel 17.9.1982.

(30) *Asian Survey* Eylül 1982.

olduğu, bunun yerine, ana vatanlarını «Doğu Türkistan» veya «Uyguristan» olarak anmak istedikleri de açıkça belli olmaktadır.

Doğu Türkistan halkı ülkesindeki Çin mültecilerinin sayılarının azaltılmasını talep etmektedir. Daha önce vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı gibi, 1949 dan önce Doğu Türkistan'da sadece 200 bin Çinli vardı. Bilahare bu sayı 5 milyonu çoktan aşmıştır. Doğu Türkistan halkı bu kalabalık Çin nüfusu arasında erimekten korkmaktadır.

Bu yüzden Doğu Türkistan halkı bir Çinli mülteci öldüğü zaman içini şu ağıtla boşaltmaya çalışmaktadır:

Biner biner gelirsin	Minglep minglep kelisen
Birer birer gidersin	Birlep birlep ketisen
Ne zaman bitersin	Kaçan tügesen
Canım kardeşim benim (!)	Canım kardeşim mening (!)

Pakistanlı yazar Mohammed Rafik 1963 de yayınlamış olduğu «İslam in China» adlı eserinde şöyle demektedir:

«... Komünist Çin, Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra bu ülkenin halkını kendi ihtiyacından çok Çinlilerin ihtiyacını karşılamak için çalıştırmaktadır...»

Hakikaten de günde 18 saat çalışmasına rağmen, ülkesinin zenginliklerinden bir türlü nasibini alamayan, bu yüzden insanca yaşama seviyesine hala ulaşamayan Doğu Türkistan halkı feryadını şu mısralarla dile getirmektedir:

İyi çalışırsak	Emgekni ubdan kılsak
Uygurlar iyi der	Uygur balangza «ho» deydu
Hakkımızı aramaya kalksak	Hakikatte çing tursak
Çalışma kampına yürü der	«Logeydüyge», «zo» deydu

Sırf hakkını aradığı için binlerce Doğu Türkistan'lı Türk Müslüman «bölücü», «devrim aleyhtarı», «pan - Türkist», «pan - İslamist», «Faşist» gibi bahanelerle ortadan kaldırılmışlardır.

Ortadan kaldırılmayanlar, bugün Doğu Türkistan'daki en büyük ağır çalışma kampı Peylo'da ömürlerini doldurmaya çalışmaktadırlar.

Peylo ağır çalışma kampı, Doğu Türkistan'ın Maralbaşı, Merkit ve Yupurğa şehirleri ortasında kalan Taklamakan çölü dolaylarındadır. Çinliler, bu ağır çalışma kampına «Logey Nung Çang» demektedirler. Burada tahminen 15 bin mahkum olduğu belirtilmiştir. Başkent Urumçi'deki «Gung En Ting» yani «Toplum Güvenliğini Koruma Bakanlığı» tarafından doğrudan doğru kontrol edilmekte olan bu ağır çalışma kampındaki mahkûmların çoğunluğu siyasi tutuklulardan oluşmakta-

dır. Gardiyanların çoğu Çinlilerdir. Siyasi mahkûmlar çok ağır işlerde çalıştırılmaktadırlar. Cezasını tamamlayanlar serbest bırakılmamaktadır. «Şing sing» yani «Yeni Hayata Girenler» adı altında tekrar çalıştırılmaktadırlar. Ne var ki, burada çalışmasına karşılık ayda 40 ile 50 Yüan dolaylarında maaş ödenir. Memleketlerine, ailelerinin yanına dönmelerine izin verilmez. Şayet bu tutukluların geldikleri memleketlerin mahalli komünist parti teşkilâtı «bu adam ağır çalışma kampında islah olmuştur» diye bir karar çıkarmayacak olursa, cezasını tamamlamış olmasına rağmen, tutuklular serbest bırakılmamaktadır. Ne var ki, mahalli komünist parti üyeleri, «ağır bir suçluyu affetmek için karar almış» damgasını yememek için tutuklu lehinde böyle bir karar çıkarmamaktadır. Dolayısıyla, ağır çalışma kampına sevkedilen mahkûmlar da ölüncüye kadar burada kalmaktadırlar.

Milli benliğinin yok olabileceğinden korkan toplumlarda milliyetçilik temayüllerinin güçlendiği bir gerçektir. Doğu Türkistan Türk Müslümanları arasındaki milliyetçilik cereyanları Çin şövenizmine karşı bir tepki şeklinde daha da güçlenmiştir.

Zaten Feodal Çin, Milliyetçi Çin ve Mao devri Komünist Çin'in, Doğu Türkistan Türk Müslümanlarına karşı yürütmüş olduğu siyasetin birbirine bu kadar benzemesinin sebebi de Çinlilerin şöven bir millet olmasından ileri gelmektedir.

17. yüzyıl da yaşayan ünlü Çinli feylozof Wang Fu Zi şöyle yazmıştı:

«Barbarların ülkelerinin fethedilmesi haksızlık değildir. Barbarların katledilmesi insanlık dışı bir tutum telakki edilemez, Barbarların aldatılması namussuzluk olamaz»³¹.

Bilindiği gibi, Çinliler komşuları olan Türklere ezelden beri barbar anlamına gelen «Şingnu» demektedirler.

Çinlilerde «yi yi ci yi» diye bir atasözü vardır. Bu atasözün manası «barbarı barbarla idare etmek» demektir.

Yine Çinlilerde «Ningzing veygo bugi canu» diye bir atasözü daha vardır. Bu atasözünün manası ise «uzaktaki ülkelere taviz versem de kendi idarem altındaki kölelerime hiç bir hak vermem» dir.

Nitekim, ister Feodal Çin, ister Milliyetçi Çin ve ister Komünist Çin devirlerinde olsun Çin şövenistlerinin Doğu Türkistan'daki icraatları yukarıdaki bu sözlere tamamen uygun olmuştur.

(31) S.P. Gurevich «China and the peoples of Central Asia» Voprosi İstori 1974.

Bu Çin şövenizmi geçmişte olduğu gibi bugün de bütün canlılığıyla Doğu Türkistan'da hâlâ hissedilmektedir. Nitekim Çin Komünist Partisinin ideolojik organı olan Hungçi dergisi Ağustos 1977 tarihli sayısında bu mevzuda şunları yazmaktadır:

«... Çinde öteden beri mevcut olan Çin şövenizmi, bugün de bütün canlılığını muhafaza etmektedir. Çin şövenistleri, Çinli olmayan milletlere hiç bir hakkın verilmemesinden yanadırlar. Gerçi, Çin Komünist Partisi bu şövenistlere karşı mücadele etmekte ise de, pek başarılı olmamıştır...»

Doğu Türkistan halkı, işte bu Çin şövenizmine karşı sert tedbirler alınmasını, aksi halde milli benliğini koruyabilmek için elinden gelen her türlü çareye başvuracağını, bundan doğacak mesuliyetin tamamen Çinlilere ait olacağını belirtmeye çalışmaktadır.

Eğer yeni Çin yöneticileri Doğu Türkistan halkının bu haklı taleplerini yerine getirmeyecek olursa, Çinlilerle Doğu Türkistan Türk Müslümanları arasındaki sürtüşmeler tehlikeli bir şekilde tırmanmaya devam edecek, bu durumdan geçmişte olduğu gibi bundan sonra da dış güçler yararlanmaya kalkacak, bundan da yalnız Doğu Türkistan halkı değil, Çinliler de zarar görebilecektir.

Nitekim Doğu Türkistan Komünist Partisinin Başkanı Wang En-mao Rin Min Ribao gazetesinin 17 Nisan 1982 tarihli sayısında yayınlanan beyanatında bu tehlikeye işaret ederek şöyle demektedir:

«... Sovyetler Birliğinin yayılma siyasetini durdurabilmek için Şincang halkıyla Çinliler arasındaki dostluk ilişkilerini düzenlememiz gerekmektedir...»

Bu sözler, Marksist tabirle, Doğu Türkistan Türk Müslümanlarıyla Çinliler arasındaki dostluk ilişkilerinin iyi olmadığını, bunun düzenlenmesi gerektiğini, aksi halde Sovyetler Birliğinin «yayılma» siyasetinin durdurmanın zor olacağını anlatmaktadır.

Acaba, arzu edilen bu dostluk ilişkilerini, Doğu Türkistan Türk Müslümanlarının haklı taleplerini yerine getirmekle düzenlemek mümkün değil mi?